

ВІДГУК ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА

на дисертаційне дослідження Мельник Ірини Миколаївни
«Психологічні особливості розвитку професійної
ідентичності майбутніх учителів початкової школи»,
представлену до захисту на здобуття ступеня доктора
філософії за спеціальністю 053 – психологія

Вивчення тексту дисертації здобувача, анотації та опубліковані наукові праці за тематикою дослідження стали підставою для характеристики основних результатів дисертаційного дослідження та визначення його відповідності критеріям, викладеним у порядку проведення експерименту присудження наукового ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України №167 від 06.03.2019 р.

Представлене дослідження підсумовує багаторічне вивчення дослідницею однієї з важливих проблем сьогодення, пов'язаної з реформуванням освіти – проблеми фахової підготовки вчителя. У системі фахової підготовки особливого значення набуває процес професійної ідентичності. Саме цій актуальній проблематиці присвячено представлене дослідження. Стратегічною метою дослідження є виявлення психологічних особливостей розвитку професійної ідентичності майбутніх учителів початкової школи на різних етапах підготовки в закладах вищої освіти.

Незважаючи на численні спроби теоретичного й емпіричного осмислення проблеми професійної підготовки майбутніх вчителів, сьогодні бракує досліджень, що своїм фокусом мають системне бачення розвитку особливостей професійної ідентичності майбутніх учителів саме початкової школи. Також слід зазначити, що період навчання у закладах вищої освіти супроводжується кардинальними змінами у мотиваційно-смісловій сфері особистості, формуванням професійних цінностей, розвитком самосвідомості. Отже, проблема розвитку професійної ідентичності на етапі навчання в ЗВО набуває особливої гостроти, адже від сформованості

професійної ідентичності значною мірою залежить рівень оволодіння професією, задоволеність від практичної діяльності, прагнення до професійного самовдосконалення.

Таким чином, актуальність дисертаційного дослідження обумовлена необхідністю вдосконалення підготовки майбутнього вчителя, формуванням його психологічної готовності до майбутньої діяльності, розвитку професійної ідентичності.

Матеріали, викладені дисертанткою в основному змісті дисертації, містять науково обґрунтовані положення, відповідно сформульовані висновки та рекомендації.

Метою дослідження авторки визначено вияв психологічних особливостей розвитку професійної ідентичності майбутніх учителів початкової школи на різних етапах підготовки в закладі вищої освіти. Для досягнення поставленої мети цілком вірно окреслені задачі дослідження. Відмітимо чітко визначені дисертанткою об'єкт, предмет і гіпотезу, на основі яких сформульовано методи дослідження: теоретичні (аналіз, узагальнення, систематизація джерел, теоретичне моделювання), емпіричні (спостереження, анкетування, комплекс психодіагностичних методик (12), методи математичної обробки даних (t-критерій Стюдента, коефіцієнт парної кореляції Пірсона, факторний аналіз, пакет статистичних програм SPSS (версія 17.0)). Підсумовуючи, доцільно відмітити, що конкретизовані об'єкт і предмет дослідження, мета і завдання відображають логіку теоретичних та експериментальних досліджень. Також простежується чіткий взаємозв'язок між завданнями та теоретико-науковою новизною і практичним значенням, тобто усі дані характеристики роботи відображаються один в одному. Така особливість дає змогу охарактеризувати роботу як логічно вивірене, структурно завершене дослідження.

Характеризуючи роботу, слід відзначити обґрунтованість методологічних засад дослідження, які відповідають предметному

спрямуванню. Використана теоретична база повною мірою забезпечує висвітлення проблематики та можливість вирішення дослідницьких завдань.

Наукове дослідження складається з анотацій українською та англійською мовами, вступу, аналітичного огляду наукової літератури, розділів власних досліджень, що логічно пов'язані між собою та формують чітку структуру дисертації, висновків, списку використаних джерел та додатків. Оформлення дисертації відповідає вимогам МОН України.

У першому розділі «Теоретико-методологічні особливості вивчення професійної ідентичності майбутніх учителів початкової школи» розкрито суть феномену «ідентичність», висвітлено різні концептуальні позиції (соціологічна, психоаналітична, когнітивна, екзистенціально-гуманістична), в яких акцентується увага на окремих аспектах цього складного феномену і які доповнюють один одного. З'ясовано, що професійна ідентичність – це інтегральна характеристика особистості, що формується у процесі професійного самовизначення і виражається у переживанні, визначеності й цілісності професійного Я-образу, усвідомленні себе представником конкретної професійної спільноти, ідентифікації з її цінностями та нормами поведінки, ставленні до обраної професійної діяльності як засобу особистісної самореалізації. Приведено систематизацію досліджень професійної ідентичності в єдину структуру, що сприяло формуванню цілісного бачення досліджуваного феномена. Заслужовує на увагу трьохкомпонентна модель структури професійної ідентичності майбутніх учителів початкової школи та її характеристика. На основі аналізу змісту компонентів професійної ідентичності майбутніх учителів початкової школи визначено діагностичні критерії їх сформованості: когнітивний (узагальнений образ себе як суб'єкта професійної діяльності; парціальні професійні я-образи; професійні еталони; образ професії); афективний (загальна професійна самооцінка, самооцінка професійних (педагогічних) здібностей, теоретичної і практичної готовності, професійно важливих особистісних якостей, професійної ефективності; рівень самоповаги і

прийняття себе як фахівця, рівень професійних домагань); конативний (рівень ідентифікації з професійною роллю і образом «ідеального вчителя початкової школи»; наявність професійної позиції; статус професійної ідентичної). Професійна ідентичність майбутнього вчителя початкової школи розглядається дисертанткою як професійне зростання особистості, яке поєднує когнітивний, афективний і конативний компоненти.

Теоретичний аналіз проблеми поєднується з кваліфікованим підходом до обрання адекватних прийомів і методів емпіричного дослідження у другому розділі роботи «Емпіричне дослідження професійної ідентичності майбутніх учителів початкової школи». Використані стандартизовані методи дослідження дозволили визначити психологічні особливості розвитку професійної ідентичності майбутніх учителів початкової школи. Зокрема, аналіз розвитку професійних уявлень, які складають зміст когнітивного компонента професійної ідентичності майбутніх учителів початкової школи свідчить, що найбільш висока оцінка рівня власної професійної самореалізації притаманна студентам першого курсу, натомість у студентів магістратури виникають переживання щодо недостатнього рівня власного професійного розвитку. В афективному компоненті у студентів першого курсу спостерігається неадекватно завищена самооцінка і рівень домагань з тенденцією до подальшого зниження на інших курсах. Першокурсники та студенти третього курсу характеризуються високими показниками конативного компонента. Визначені особливості професійної ідентичності майбутніх учителів початкової школи дозволили констатувати, що кризи в розвитку професійної ідентичності студентів мають нормативний характер й обумовлені логікою їх особистісно-професійного становлення.

Дисертантка підкреслює, що не всі студенти конструктивно здатні долати кризи, переструктуровувати професійну Я-концепцію. Досить часто спостерігається регрес, повернення на стадію дифузної ідентичності і мораторію, наростання тривожності та невизначеності щодо професійних ціннісних орієнтацій і професійного майбутнього.

У третьому розділі дисертації «Психокорекція професійної ідентичності майбутніх учителів початкової школи» представлено етапи та результати психокорекційної роботи, яка допомогла активізувати особистісно-професійне самовизначення майбутніх учителів початкової школи й конструктивно подолати кризовий етап професійного становлення. Описано процес та методичні засади психокорекційної роботи, розкрито основні завдання.

Отримані І.М. Мельник результати довели ефективність тренінгу психокорекції професійної ідентичності майбутніх учителів початкової школи. Вплив розробленого тренінгу сприяв: зростанню адекватності уявлень про власну професійну Я-концепцію, зміцненню професійної самооцінки та впевненості у професійній успішності; усвідомленню студентами своїх життєвих і професійних ціннісних орієнтацій; формуванню навичок рефлексії свого професійного «Я».

Проходження всіх етапів дослідження має високий науковий рівень. Виконання дисертаційної роботи проведено на належному методологічному рівні. На основі детального опрацювання літературних джерел визначено проблему дослідження, сформульовано його мету та завдання. У дисертації ретельно обґрунтована доречність усіх методів дослідження, принципи формування вибірок, використано надійний інструментарій статистичної обробки даних. Отримані результати всебічно проаналізовано, що дало змогу забезпечити належний рівень достовірності та обґрунтованості основних висунутих положень роботи. Загальні висновки в лаконічному вигляді підсумовують результати дисертаційного дослідження, бачення авторкою дисертації перспектив подальшої розбудови проблеми. Зазначимо їх наукову обґрунтованість, чітке формулювання, їх достатньо повне і логічно послідовне відображення.

Наукова новизна дисертації полягає в тому, що

вперше: обґрунтовано структуру професійної ідентичності майбутніх учителів початкової школи, в якій виокремлено когнітивний, афективний і конативний компоненти, визначено відповідні діагностичні критерії;

з'ясовано психологічні особливості розвитку професійної ідентичності майбутніх учителів початкової школи на різних етапах підготовки в педагогічному університеті: динаміку уявлень про майбутню професію, про критерії професіоналізму вчителя початкової школи, про себе як фахівця та образ ідеального вчителя початкової школи, про свій професійний розвиток у майбутньому; динаміку загальної професійної самооцінки та самооцінки професійних здібностей і професійної компетентності, рівня прийняття себе як учителя початкової школи та рівня професійних домагань, міри ідентифікації з майбутньою професійною роллю; динаміку статусів професійної ідентичності; розроблено тренінг психокорекції професійної ідентичності майбутніх учителів початкової школи;

конкретизовано наукові уявлення про психологічні особливості кризових переживань майбутніх учителів початкової школи на різних етапах становлення професійної ідентичності;

подальшого розвитку набули теоретичні положення щодо специфіки, факторів і психологічних особливостей розвитку професійної ідентичності майбутніх учителів початкової школи.

Теоретичне значення роботи дослідження полягає у розробці теоретичної моделі структури професійної ідентичності майбутніх учителів початкової школи; окресленні структури професійної ідентичності майбутніх учителів початкової школи; визначенні факторів (індивідуально-особистісні, освітні, соціально-професійні) і психологічних механізмів розвитку професійної ідентичності майбутніх учителів початкової школи; з'ясуванні особливостей професійної ідентичності учителя початкової школи; визначенні динаміки статусів професійної ідентичності (досягнутий, передвирішений, дифузний, мораторій) майбутніх учителів початкової школи; характеристиці принципів (мотивованості, рефлексії, врахування вікових особливостей студентів,

цілісності, забезпечення суб'єктної позиції студентів) і розкритті змісту етапів (діагностично-рефлексивного, настановчо-мотиваційного, орієнтувально-конструктивного, самовизначального, підсумково-діагностичного) тренінгу з психокорекції професійної ідентичності майбутніх учителів початкової школи.

Наведені у дисертаційній роботі наукові положення, висновки та рекомендації мають теоретичну та практичну значущість. Наукова та практична цінність результатів проведеного дослідження полягає в тому, що викладені теоретичні положення та емпіричні результати дозволяють організувати процес розвитку професійної ідентичності майбутніх вчителів початкової школи у процесі професійного навчання.

Розроблений тренінг психокорекції професійної ідентичності майбутніх учителів початкової школи можна застосувати у процесі психологічного супроводу професійного становлення студентів педагогічних ЗВО. Апробований у дослідженні комплекс форм, методів і прийомів може бути використаний викладачами педагогічних ЗВО для формування й корекції професійної ідентичності майбутніх учителів початкової школи, вдосконалення їх особистісної підготовки до професійної діяльності. Запропонований у дослідженні комплекс діагностичних засобів може застосовуватися в якості моніторингу становлення професійної ідентичності студентів педагогічних ЗВО. Обґрунтовані теоретичні положення стануть у нагоді під час розробки навчальних програм і посібників з навчальних дисциплін «Педагогічна та вікова психологія», «Психологія особистості», «Вступ до спеціальності» та ін.

Результати дослідження впроваджено в освітній процес Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії.

При виконанні дисертаційного дослідження дисертантка цілком досягла поставленої мети, піддавши розв'язанню усі поставлені завдання.

Авторка використовує сучасні відомі наукові методи обробки отриманої інформації, обґрунтування висновків і рекомендацій. Достовірність отриманих даних підтверджується використанням сучасного методологічного апарату. Отримані дані кваліфіковано оброблені методами математичної статистики. Розроблені на етапах виконання дисертації теоретичні положення та практичні рекомендації, проміжні та заключні висновки у повному обсязі відображені у наукових публікаціях.

Основні результати дослідження апробовані авторкою на науково-практичних конференціях всеукраїнського та міжнародного рівнів. Зміст та результати дисертації знайшли відображення у 18 публікаціях (із них п'ять – у фахових виданнях, включених до списку, затвердженого МОН України; дві статті в зарубіжних наукових періодичних виданнях, одинадцять статей і тез апробаційного характеру в збірниках матеріалів науково-практичних конференцій та інших виданнях).

Об'єктивне оцінювання як тексту дисертаційного дослідження, так і його результатів (висновків, пропозицій та рекомендацій) дає підстави стверджувати, що Мельник Іриною Миколаївною було дотримано загальні стандарти та вимоги академічної доброчесності. Зокрема, дисертанткою відповідним чином оформлені посилання на наукову літературу. Крім того, дотримання Мельник І.М. етичних стандартів доброчесності підтверджується наявністю висновку, отриманого в результаті проведення науково-технічної експертизи на академічний плагіат. Анотація до поданого дисертаційного дослідження являє собою коротко та чітко викладену характеристику роботи, відображає мету наукової розвідки, новизну дисертації. Зміст анотації не містить інформації, яка була б відсутня у тексті дисертаційного дослідження.

Загалом робота виконана на достатньому науково-теоретичному рівні і заслуговує на позитивну оцінку. Однак, для удосконалення подальших досліджень, слід висвітлити певні аспекти, які, на наш погляд, є дискусійними.

1. З нашої точки зору дисертація значно виграла б, якби було здійснено порівняльний аналіз психологічних особливостей професійної ідентичності працюючих фахівців і майбутніх вчителів початкової школи, оскільки погляди більшості науковців вказують, що формування цілісного професійного Я-образу відбувається на етапі перебування у професійному середовищі.
2. Емпірична частина дещо переобтяжена кількістю емпіричних даних, які описані загальним текстом. Доцільно було б структурувати матеріал та подати його у вигляді таблиць, діаграм, схем тощо, що спростило б сприйняття отриманих результатів.
3. Висвітлюючи психологічні особливості професійної ідентичності майбутніх учителів початкової школи, авторка дисертації приходить до висновку, що професійна ідентичність формується упродовж навчання в університеті, але при цьому не зовсім зрозумілою є логіка проведення тренінгової роботи лише зі студентами магістратури.
4. На нашу думку в дисертаційному дослідженні було б доцільно звернути увагу на розгляд професійної ідентичності майбутніх фахівців в умовах нової української школи.

Наявні зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку рецензованої дисертації, не знижують наукового і практичного внеску

І.М. Мельник в розробку актуальної для сучасної психології та суміжних дисциплін проблеми і є радше настановами для майбутньої дослідницької діяльності у подальшому поглибленні розуміння професійної ідентичності майбутніх учителів.

Підсумовуючи вищевказане, можна зробити висновок, що за актуальністю, методологічними підходами та методичним рівнем, обсягом проведених досліджень, теоретичним і науково-практичним значенням дисертаційна робота І.М. Мельник є самостійним, цілісним, завершеним науковим дослідженням, яке демонструє наукову новизну, теоретичне й практичне значення, нові науково обґрунтовані теоретичні та емпіричні

результати і вирішує актуальне завдання у сфері педагогічної психології – розвиток професійної ідентичності учителів.

Виходячи з викладеного вище, можна зробити загальний висновок, що дисертаційна робота на тему: «Психологічні особливості розвитку професійної ідентичності майбутніх учителів початкової школи» є важливим внеском у розроблення сучасних проблем психології, як за змістом, так і за оформленням відповідає вимогам п. 10 Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 167 від 06 березня 2019 р., а її авторка Мельник Ірина Миколаївна заслуговує присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 – «Психологія».

Опонент:

Доктор психологічних наук, професор,
Ректор Мукачівського державного університету

Т.Д. Щербан

Підпис Щербан Т.Д. завіряю.

В.о. начальника відділу кадрів

Мукачівського державного університету

І.В. Колеснікова